

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Cilt: V | Sayı: 10 | Yıl: 2017/2

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) basılı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal ve veri indeksleri ile atf dizin tarafından taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup izinsiz, kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Sahibi / Owner / المشرق العام /
(Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına)
(On Behalf of Bingol Universty Theology Faculty)
Prof. Dr. Hakan OLGUN

Editör / Editor / رئيس التحرير
Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants /
التحرير مساعد رئيس

Arş. Gör. Muhammed ASLAN
Arş. Gör. Hüsnü TURGUT
Arş. Gör. Eyüp SEVİNÇ

Yazı İşleri Müdürü / Editor in chief
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
İstanbul, Aralık 2017

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Semal Medya Tasarım Ofisi
semalmedya@gmail.com

Baskı / Printing
Sadık Daşdoğan-Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 215-216,
Topkapı / İstanbul - Tel: (0212) 613 12 11

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hakan OLGUN
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Prof. Dr. Ousama EKHTIAR
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Nusretin BOLELLİ
Doç. Dr. Abdulsasr SÜT
Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ
Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN
Yrd. Doç. Dr. Murat KAYA
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN
Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASUĞUY
Yrd. Doç. Dr. Nebi BUTASIM

Yazışma Adresi / Corresponding Adress
Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12000
Merkez/BİNGÖL
Tel: +90 (426) 2160005 -Fax: +90 (426) 2160035

Elektronik posta / e-mail
bingolilahiyatdergisi@hotmail.com

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Abdulaziz BEKİ (Sebahattin Zaim Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ali AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (İbn Haldun Üniversitesi) Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI (Siirt Üniversitesi) Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Faruk BEŞER (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi) Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Halit ÇALIŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin CEVİZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer PAKIŞ (Hakkâri Üniversitesi) Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR (Amasya Üniversitesi) Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Necmettin GÖKKİR (İstanbul Üniversitesi) Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi)

Sayı Hakemleri / Referee Board of Thisissue

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Nafez Husein HAMMAD (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Naem A. AL-SAFADI (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Yusuf SANCAK (Atatürk Üniversitesi), Prof. Dr. Fayeze ABU OMIR (University of Hail/Suudi Arabistan), Doç. Dr. Harun İŞİK (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa KAYA (Atatürk Üniversitesi), Doç. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), Doç. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. Qasim Mohammed Ahmed (The Iraqi Universty/Irak), Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi), Doç. Dr. Abdulsasr SÜT (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Fadıl AYĞAN (Siirt Üniversitesi), Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ (Şırnak Üniversitesi), Doç. Dr. Enes ERDİM (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ (Dicle Üniversitesi), Doç. Dr. Recep ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet BİLEN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Selahattin YILDIRIM (İnönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ (Hakkari Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Abdhalim ABDULLAH (Mardin Artuklu Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Siddık ÜNALAN (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Oktay BOZAN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Bünyamin AÇIKALIN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE (Muş Alparslan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÖZLİ (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇETKİN (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Hatice TOKSÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN (Kafkas Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahmod AL-HASAN (Dimaşk Arapça Dil Merkezi/Suriye).

Fıkhü'l-umrânî'l-İslâmî min hilâli'l-arşifi'l-Osmâniyyi'l-Cezâirî (956-1246/1549-1830)

Mustafa Ahmed b. Hamûş, Dârü'l-buhûs, Dubâi
1421/2000, 314 s.

Muhittin ÖZDEMİR*

KİTAP TANITIMLARI • BOOK REVIEWS

Osmanlı arşivleri, tasnif edilmemiş belgeleri ve işlenmemiş konularıyla yeni ilmi çalışmalar için önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Arşiv belgeleri ışığında yapılan yeni araştırmalar, bunların içerik açısından zenginliğini ortaya çıkarması bakımından kayda değerdir. Henüz tasnif edilmemiş ve dolayısıyla ilmi çalışmalara konu olmamış arşivlerin bulunuyor olması, bu belgesel kaynağın öneminin bir başka teyidini oluşturmaktadır. Osmanlı arşivlerinde yer alan mevzuların bir kısmının, çeşitli yönleriyle planlama ve tasarım, medeniyet açısından yönetim, yapılar ve eserlerin oluşturduğunu, Cezayirli araştırmacı Mustafa Ahmed b. Hamuş'un '*Cezayir Osmanlı Arşivi Ekseninde İslâm Ümrân Fıkhı*' adındaki -aslında bir doktora tezi olan- eserinden öğrenmekteyiz. Yazar, Cezayir'de bulunan Osmanlı arşivlerinden hareketle, '*ümrân*' ile '*fıkhı*' arasındaki ilişkiyi, orijinal bir bakış açısıyla tetkik etmeye çalışmıştır. Bir yönüyle arşiv belgelerine dayanıyor olması, diğer yönüyle de ilmi araştırmalardan uzak kalmış olan imar, iskân ve mimari ilişkiler üzerinden '*medeniyet*' ile '*fıkhı*' arasındaki irtibatı irdeliyor olması bakımından önemli gördüğümüz bu eseri, araştırmacılar için tanıtmakta faydalar mülâhaza ediyoruz.

Yazarın, '*Padişah emirnameleri ve şer'î mahkeme sicillerine göre*' alt başlığını

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (mozdemir@bingol.edu.tr).

kullandığı eser; takdim, mukaddime, dört ana başlık ve eklerden teşekkül etmiştir. Eserde, Barbaros Hayrettin Paşa'nın Cezayir beylerbeyi tayin edilmesinden (1530), Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesine (1830) kadar geçen süre zarfındaki Osmanlı sicilleri esas almıştır.

'*Takdim*'deyazar, Cezayir'in el-Harraş (el-Harrach) şehrinde mühendislik-mimarlık eğitimi alırken, özellikle Fransız şarkiyatçı bilim adamlarından aldığı derslerin ve onların eserlerinin etkisiyle, genel olarak İslâm medeniyeti özelde de İslâm imarına duyduğu ilgi neticesinde, doktora tez konusu olarak İslâm ümrânını çalışmaya karar verdiğini kaydetmiştir. Roma medeniyetinin satranç tahtası gibi düzgün caddeleri ve düzenli yapılarına karşı, müslüman şehirlerinin düzensizliğinin ve mühendislik sisteminin üzerine oturacağı herhangi bir prensipten yoksun oluşunun verdiği endişeleri, şer'î hükümlerden ve İslâm fihından esinlenerek sistematize edeceği ilkelerle gidereceğini düşündüğünü belirtmiştir. Bu düşüncesinin, Fransa Anadolu Araştırmaları Enstitüsü müdürlüğünü yapan hocası Stefanos YERASİMOS (1942-2005) tarafından statik bulunduğunu ve onun önerisiyle İslâm imarını, Osmanlı arşivi belgeleri ışığında Cezayir özelinde çalışmaya ikna olduğunu belirtmiştir. Eserin akademik bir çalışma olmanın yanı sıra, normal okuyucular için, onların genel fikhî malumatının ötesinde bir takım bilgiler ve tespitler ihtiva ettiğini vurgulamıştır (s. 7-11).

'*Mukaddime*'de, Osmanlı arşivlerinin İslâm ve Arap toplumu için ne denli ehemmiyete haiz bir kaynak olduğuna, 1908 yılında kurulan Osmanlı Tarihi Cemiyeti'ne ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ömer Lütfi BARKAN (1903-1979) ve Halil İNALCIK (1916-2016) gibi Türk, Lajos FEKETE (1891-1969) gibi Macar, Bernard LEWIS gibi İngiliz araştırmacıların çalışmaları'nın önemine temas edilmiştir (s. 13-14).

'*Cezayir Osmanlı Arşivleri*' bölümünde, Cezayir Osmanlı arşivlerinin tasnifi, şer'î mahkeme sicilleri, mühimme defteri, beylik ve hazine sicilleri başlıkları altında Cezayir'deki arşivler hakkında genel bilgiler işlenmiştir. Bu belgelerin çoğunluğunun, Cezayir'in idari merkezi olan Kuze Afrika'nın orta kısmıyla alakalı olduğu, az bir kısmının diğer bölgelerle alakalı olduğu ve bunların kaybolmaya yüz tutmuş olabileceği belirtilmiştir (s. 15-20). Fransa'nın Cezayir'i 1830 yılında işgal etmesinden sonraki ilk beş yılda, çeşitli yollarla arşiv vesikalarında büyük bir itlafın yaşandığı, ancak daha sonra bu vesikalara önem vermeye başlandığı ve 40 binin üzerinde vesikanın kayıt altına alındığı belirtilmiştir. Cezayir bağımsızlık savaşından sonra Fransa yönetiminin aldığı bir kararla yaklaşık olarak 600 tona

tekabül eden 200 bin koli vesikanın Fransa'ya taşındığı kaydedilmiştir. Fransa'nın Cezayir'i işgal ettiği ilk yıllarda evrakların itlaf edilmesine rağmen Fransa'ya taşınan bu büyük oran, Cezayir'de bulunan Osmanlı arşivi vesikalarının ne denli fazla olduğunu göstermektedir (s. 15-17).

Yazar, Cezayir'in coğrafi özellikleriyle de dikkat çektiğini kaydetmiştir: Cezayir, Akdeniz boyunca uzayan toprak parçasıyla, haçlılara karşı yapılan savaşlarda Kudüs'ün sahip olduğu konuma sahip oluşuyla, özellikle Endülüs'ün düşmesinden sonra Müslümanların sığınağı haline gelmesinden dolayı vesikalarda geçtiği ifadelerle *dâru'l-cihâd* olarak isimlendirilmesiyle, orta yükseklikteki platolarından gelen özel doğal konumuyla ve deniz boyunca uzamasıyla dikkatleri celp etmiştir.

Hanefî mezhebini Kuzey Afrika'ya Osmanlıların getirdiği, Osmanlı yönetimi boyunca yargılamada Mâlikî mezhebinin yanında Hanefî mezhebini de ve esas alındığı, *es-siyâsetu's-şeriyede* Hanefiliğin mihver alındığı, mahkemelerde müftünün ve hâkimin bağımsız olduğu iki mezhepli bir yargılama sisteminin benimsendiği önemli bir tespit olarak vurgulanmıştır.

'*Osmanlı dönemi boyunca orta Mağrip'te siyâsî, idârî ve kazâî birimler*' başlığı altında yüksek siyâsî kurum (beylerbeyi), yargıyla ilgili birimler, mahalli idareler, sosyal ve mesleki kuruluşlar incelenmiştir (s. 21-28).

Yazara göre arşiv belgelerinde en çok dikkat çeken unsur, kadim şehirlerdeki medeniyetin çeşitli veçhelerinin, namaz, zekât, alış-veriş, mülkiyet, evlilik, boşanma, vefat ve miras gibi ibadet ve muamelat konularıyla olan irtibatıdır. Bu irtibat, medeniyetle ilgili temel mevzuların şer'î yargılama müesseselerine havale edilmesi çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu da aslında medeniyetin, fert ve toplum hukukunun harmanlandığı, devamlı bir huzurun gerektirdiği mesâlih'in savunulduğu bir alan olma özelliğinden kaynaklanmıştır. Seküler niteliğinin ağır bastığı günümüz medeniyetinin aksine, İslâm medeniyetine kendi hususiyetlerini, bu medeniyetin akideden ve hukuktan ayrılmasının mümkün olmadığı metafizik boyut kazandırmıştır. Bir diğer ifadeyle, dinî ve dünyevî yönleriyle insanın bütün realitesi için var olan İslâm mesajı, medeniyet ile şer'î hükümler arasındaki ilişkilerde tezahür etmiştir. Bunun için, Osmanlı arşivi üzerinden oluşacak mimari ve planlama bilinci, ilmi ve mesleki hayatımızda şu an için kayıp bulunan İslâm kültürüyle donatılacak, maddi ve seküler yönüyle dikkat çeken batı mimârî anlayışından bizleri kurtaracaktır. Bundan tam anlamıyla yararlanmak, şehrin mimârî ve medeni özellikleriyle irtibatlı bulunan İslâm hukuk kavramları üzerinde yoğunlaşmakla mümkün olacaktır. Bunun en bariz

örneklerini vakıf, hapis, şü'fa, farâiz, irtifak, istimal ve suiistimal yönleriyle mülkiyet prensipleri ile kamu menfaati gibi çerçevesi oturmuş kavramlar oluşturmaktadır. Bu, mimariyle ilgili terminolojinin ve epistemolojik dağarcığın zenginleşmesinde, uzmanların müslüman toplumun maddi, sosyal ve kültürel taleplerini anlamalarını sağlamada rol oynayacaktır.

Yazarın geliştirdiği teze göre; arşiv belgelerinin tahlili aynı zamanda, kadim şehirlerin kentsel ve mimarî mühendislik açısından doğuşu, gelişimi, tahlili, terkibi ve nizamı için yeni vasıtaların icadını da sağlayacaktır. Mühendisliğin kompleks sorunlarının pek çoğu, fikhî hükümler ile şehirdeki herhangi bir konumla ilgili özel veriler arasındaki bağ sayesinde çözülebilir. Kibleye yönelme, komşunun arazisine ağaç dikme, binalarda yükseklik ve özel hayatı gözetmenin yasaklanması gibi fıkıh, nevâzil ve fetvâ kitaplarında bulunan bir takım konular burada örnek olarak zikredilebilir. Bu belgelerin tahlili bunlarla beraber, toplumun gündelik hayatına fikhî hükümleri tatbik görevini deruhte eden kaza ve hisbe teşkilatlarını idrak aracılığıyla uzmanları için kanunî ve idarî bilgi alanını genişletmeyi sağlayacaktır. Zira meslek erbabı, yasama, yürütme ve yargının destekçileriydi. Belge eksenli tahlil aynı zamanda, mimarî eserlerin ve medeniyet kültürünün tetkikinden çıkan ve eski şehirlere önem veren modern düşünce okullarına, kadim (atik) şehirlerimizin medeniyet tarihi eğitimi için yeni yönelişler geliştirecek, yeni ve köklü buutlar kazandıracaktır. Belgeler vasıtasıyla, şehrin tarihi dökümüne ve zaman içinde inşa merhalelerine muttali olma imkânı elde edilecektir. Vasıflı vesikaların dakik incelenmelerinin tabiatı gereği, çoğunlukla bu metinlerde yer alan tarihi bilgiler, mekân isimleri, binaların konumları, caddeler vb. medeniyet konularıyla ilgili bilgiler taşımaktadır (s. 29-31).

'Ümrân Fıkının Konu Tasnifi' bölümünde; belgeler fıkıh ve ümrân ekseninde muhteva bakımından incelenmiştir. Bunun için konu tasnifinde, fıkın ümrânla doğrudan alakalı olan kavramları esas alınmıştır. Şeriyeye sicillerinde, yargıya intikal eden davalarda Hanefî ve Mâlikî kadıların kararlarının bulunmasından ve iki mezhepli bir yargı sisteminin olmasından dolayı, konunun ilgili kavramları bu iki mezhebin eserlerinden alınmıştır. Yazar eğer eserde, konuların alfabetik tertibi esas alınsaydı, bu durumda uzmanlık gerektirip de ele alınmamış maddeleri bir araya getiren eser için, basit bir yöntem olacaktı kaydını düşmüştür. Yazarın yaklaşımına göre konular, aynı öneme sahip değildir. Ümrân fıkının mevzularının ekseriyeti, aslında birkaç mihver konu etrafında dönmektedir. Örneğin âm ve hâs

kısımlarıyla *velâyet*, *kazâ* ve *zararın nefyi*, bunların bir kısmıdır. Bir başka ifadeyle, bu tasnifte yer alan konuları; 'İslâm ümrânına ait fikhî nazariyeleri tesis etme'yi gerektiren mihver konulardan biri kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bunun için bu bölümde, fikhî kavramların ve arşiv belgelerinden elde edilen konuların, alfabetik olarak ele alınmasıyla yetinilmiştir (s. 35-36).

Yazar bu bölümde, kısa bir girişten sonra ümrânla alakalı olan fikhî kavramları alfabetik olarak tahlil etmiştir. Çalışmasına esas aldığı belgelerde geçen fikhî kavramları, önce fikhî ilmindeki terim anlamıyla tanıtmış sonra numarasını belirttiği belgenin içeriğini ve ümrânla ilişkisini izah etmiştir. Yazarın ele aldığı kavramları, şu şekilde kaydedebiliriz:

ا : *İcâre, icbâr, ihyâu'l-mevât, irtifâk, arz, istisnâ, istisnâ', istitân, iştirâk, iâre, ikâme, iktâ', i'timâr.*

ب : *Binâ (müdâhale), beytu'l-mâl, bey'.*

ج : *Câmi' (cum'a),*

ح : *Habs (vakf), harîm, hisbe, hadar, hukûk, hiyâze (havz).*

خ : *Hiyâr.*

ذ : *Zimme (ehlu'z-zimme).*

س : *Sultan.*

ش : *Süf'a, şehâde.*

ص : *Sulh.*

ض : *Zarar (İdrâr).*

ع : *Âriye (iâre), âdet (örf), akd (ukûd), umrâ, Anâ (haker).*

غ : *Gasb (teaddi).*

ق : *Kible, kaseme, kazâ.*

م : *Mülk (mülkiyye), mevârîs.*

هـ : *Hibe, hava (ulv).*

و : *Velâyet (s. 37-102).*

Konunun sonunda, eserinde yer verdiği vesikalarda geçen bir takım rumuzları ve istilâhları kısaca tanıtmıştır.

'Ümrânla Alakalı Padişah Emirleri (Mühimme Defteri, Hümayun)' bölümünde, vesikalar verilmiştir. Önce vesikanın künyesi, sonra da içeriği verilmiştir.

Yazar son bölümde, 'Ekler, Kaynaklar ve Fihrist' başlığına yer vermiştir (s. 265-315). 'Birinci ek'te, belgelerde geçen terimlerin tanımını vermiştir.

Arâzî'l-mîrî, i'timâr, ağavât, efendi, el-emlâku'l-mahzeniyye örneklerinde olduğu gibi, belgelerde geçen ve büyük çoğunluğunun Osmanlıca olduğu terimleri, alfabetik olarak kısaca tanıtmıştır. 'İkinci ek'te yer, şehir ve bölgelerin, 'üçüncü ek'te özel isimlerin, 'dördüncü ek'te mimarlık ve imarla ilgili kavramların, 'beşinci ek'teyse meslek ve iş gruplarının belge numaralarını vermiştir. Eser, kaynaklar ve fihristle son bulmuştur.

Yazarın, Osmanlı tarih ve kaynaklarını, Arap ve Fransız çalışmalar üzerinden araştırmasından kaynaklanan bir takım müphemliklerin olduğu görülmektedir. Örneğin 1908 yılında kurulduğunu belirttiği Osmanlı Tarihi Cemiyeti (*el-Cemiyetu't-Târîhiyyetu'l-Osmâniyye*)'ne kaynak olarak, Kamil Cemil el-Aslâ'nın '*Vesâiku makdisiyye târîhiyye*' eserini göstermiş ve bundan hangi cemiyetin kastedildiği kapalı kalmıştır. Yazarın verdiği tarihle Osmanlı kaynaklarında geçen tarihler arasında zaman zaman farklılıklar baş göstermiştir. Örneğin yazar Cezayir'in Osmanlıya iltihakını 1530 olarak verirken, Osmanlı kaynaklarında bu tarih 1534 olarak yer almaktadır. Eserin, akademik çalışmalarda bulunması gereken giriş, bölümler, ana ve alt başlıklar, sonuç şeklindeki konu sistematüğinden uzak olduğu gözlemlenmiştir. Bununla beraber, İslâm hukuku ile imar, mimari ve yapı arasındaki ilişkiyi dile getirmiş olması açısından kayda değer bir çalışma olduğunu vurgulamak gerekir. Eser, arşiv belgeleri özelinde tarihi vâkıalardan hareket etmiş olsa da, İslâm hukuku ile ümrân arasındaki ilişkiyi konu edinecek çalışmalar için bir örnek teşkil etmektedir.